

Владимир Вучковић
КРАЈ ВРЕМЕНА

Уредник
Зоран Колунџија

Владимир Вучковић

КРАЈ ВРЕМЕНА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Старој Европи је задати смртни ударац. Немци су окупирали највећи део континента. Почело је најодом на Варшаву, наставило се освајањем Париза и скоро целе Француске. Хитлер је то назвао „шећером у природи”. Све што је освојено прекривено је злоступним, црним нацистичким униформама. Само швијунски рати није престигао. На Балкану, важном делу Европе, где се често решавала њена судбина, израјала је подземна борба обавештајних служби.

Први део

Јујославија, Београд, 1942. година

I

Василије је непомично седео на дрвеној клупи Калемегданског парка. Озбиљним напорима покушавао је да не учини ниједан сувишни покрет. Наивно је веровао да је тако мање уочљив. Свестан колико је то немогуће, лакше је подносио овакве тренутке. Повремено је помишљао да могућег тајног посматрача подсећа на заборављену, окамењену фигуру из давних времена.

„Волео бих да сам невидљив, толико смирен да се не чују ни откуцаји срца.”

Напетост му је струјала у мислима. Мрачно небо је појачавало жељу. Потмули страх од туђих погледа никада га није напуштао.

„Прозиран сам као измаглица после кише”, покушавао је да достигне жељени мир. Око њега се пружао празан простор. То га уопште није успокојавало. Одавно је постао професионално оптерећен. Зато му је на оваквим састанцима повремено и необузвано дрхтало срце. Неисказане мисли и даље су га терале да буде што мање упадљив. Осећао је обамрлост чула као да му је душа утихнула.

„Претерана и уображена осетљивост”, настојао је да просуђује разумно. Очима је више жмиркао него што је посматрао околину, а камоли човека поред себе. У њега скоро да није ни гледао. Више замућеним, ређе изоштреним погледом, непрестано је лутао, скоро до дубине парка. Све је било мирно и уоби-

чајено. Ништа сумњиво није привлачило пажњу. До њега је допирао тихи, монотони глас. Василије је повремено имао утисак да неки непознати дављеник вапи за помоћ или самртник исповеда последњу вољу. Чинило се да осећа како му се крв хлади, а зуби се тресу. На тренутке је пожелео да скочи са клупе и отрчи један круг око парка. Веровао је да би га то сигурно повратило. Крв би му снажније прострујала. Пренуо га је тихи глас.

– Идеш у Ниш. Неопходно је извршити задатак у тајности.

Човека је знао по тајном имену *Едвард*. Говорио је једва чујно. Свака реч се савршено уклапала у мозаик Василијеве бистре и очуване свести.

„Вежбај стрпљење, то се само тако достиже”, помишљао је повремено. На тренутке је упадао у стање равнодушности човека који је умирао. Ово му је био други шеф од када је почео да ради за *Инџелиценс сервис*.

„Најопрезнији и најопаснији од свих”, вртело му се по глави.

„Уморна зрелост”, синило му је. Неприметно се окретао на неудобној клупи. Зашто је баш за њега то мислио, није му било јасно? Можда га је још увек прогањала сенка претходног шефа – хладног, закопчаног, тмурног и замишљеног. Тај није могао да сакрије гадљиви израз лица када му се нешто није допадало. Његови савети, слични најфинијим, танким и изоштреним стрелицама, пробијали су му границе ума. Василије није престајао да размишља о свему што је тај одавно изрекао. Улагао је напоре да заборави тог шефа који је за себе говорио да потиче из редова београдских снобова, класе нових богаташа. У гласу се назирало да се поносио тиме.

– Не ослањај се ни на кога, ти си тај на кога треба да се ослањају. Погледај, одувек сам имао лед на рукама. Споро се топи. Када потпуно нестане, преселићу се у пакао – казивао је прорачунато и сурово. Скидао је избледели, тамнобраон *Fedora*

шешир широког обода, провлачио руком кроз ретку косу и враћао га на главу. Василије је дубоко веровао да је све то игра како би се заштитио од непожељних ситуација. Изгледао је недужно, али је хладноћом изазивао страх код људи.

„Можда је тако намерно покушавао да остави утисак сигурности и самозадовољства?“, питао се Василије. Слушао га је пажљиво. Имао је утисак да је поништавао дотадашњу испразност живота и давао смисао.

– Мораш да побудиш осећање код саговорника, макар са милости, тако ће ти рећи све. Ништа неће прећутати.

Није знао да ли се шалио или му је озбиљно преносио принципе *Интелиџенс сервиса*.

„Тако ће ми исцрпети енергију“, тихо је додавао Василије.

Нејасна му је била дубока потреба да се и сада присећа његових речи.

– Мисао треба да ти буде стално у покрету. Мораш наћи меру свих ствари, а посебно онога што добијаш од агената. Све може ако се пронађе прави начин. Свака брава има кључ, калауз и пајсер. Постоји само Бог одважних! – узбуђеним гласом обраћао се Василију.

Окретао се околу, плашећи се провале. Срце му је постајало тврђе. Ваздух је мирисао на мокро, труло лишће. Није прошло много, а тај шеф је неочекивано повучен. Василију нико ништа није објашњавао. Заборављен је као да није постојао, претворио се у празнину. Василије је веровао да је после искуства са њим постао стрпљивији и одлучнији. Кратко након тога додељен му је *Едвард*. Кришом је покушавао да га посматра. Наизглед неугледан и лењ, тром и повучен, *Едвард* је остављао утисак пропалог интелектуалца, разочараног новинара или стално пијаног и гладног песника. Можда и синдикалног руководиоца у некој од фабрика у којима су повремене

но избијали штрајкови. Наочаре за вид стално су му висиле на врху носа као да је нешто нишанио. Дугачак сиви мантил каишем је стезао око струка. На глави је носио качкет, па је подсећао на Лењинову гарду коју је овај бољшевички вођа основао на почетку револуције. Састављена од снажних и насилних младића, спремних да пребију све и сваког на кога вођа покаже, обучени слично *Едварду*, само што су мантил са појасом и качкет били кожни. Хитлер је од њих преузео идеју оснивања личне формације за пребијање политичких противника, Јевреја и комуниста.

– Према појединцима треба бити немилосрдан да би служили колективу – *Едвард* је цитирао Лењина. – А не заборави да је Леон Бронштајн, познатији као Лав Троцки, за мање од годину дана осмислио и створио Црвену армију – додао је.

Василије је добро знао да је то код *Едварда* била само лажна слика, лепа варка. Нешто што се нудило околини и лаковерном оку. Са њим се виђао сваког другог четвртка увече, тачно у заказано време на Калемегдану, на обичној дрвеној клупи за седење. Василије је доносио обавештајне извештаје, примао задатке и добијао новац. После сваког сусрета, *Едвард* је одређивао нову клупу или чак ново место. За сада је ретко одступао од Калемегдана, изгледало је сигурно. За овакве састанке постојала су важна правила којих се Василије посвећено држао, добијајући прецизне инструкције. То је био један од принципа које је научио на предавањима *Инџелиценс сервиса*, познатији као дискреција одржавања састанака. Наивност, залетање и лоша процена у оваквим ситуацијама могли су бити кобни.

„Увек морате да запамтите најважније, ништа не сме да се пише”, неуморно су понављали предавачи. *Едвард* је настављао у пракси. О томе је сада причао узгред, као нешто што се подумевало.

– Уколико неко изостане са састанка, следећи се обавезно одржава за дванаест сати, ако и тада некога нема, онда за двадесет четири часа. Знаш да су непредвиђене околности саставни део оваквог посла – леденохладни глас *Егварда* осећао је као убоде у душу. Василије се сећао тог правила које је сурово морао да поштује без имало површности и немарности. Знао је да та два нежељена пратиоца могу да нанесу велику штету. Стално је радио на самодисциплини. Посебно је волео да изоштри слух, како је обичавао да мисли.

„Можда је за овај посао пресудна узнемиравајућа упорност”, промишљао је, настојећи да усклади своје понашање са правилима. Брзо се враћао у стварност. *Егвард* је понављао нешто што је добро знао. Глас му је звучао срдито или се то Василију само чинило. Бледог лица, зурио је испред себе. Изгледало је да је о трећој могућности приликом одржавања састака *Егвард* говорио уз циничан осмех. Слушао је прилично прибрано.

– Ако неко изостане са свих састанака, онда је јасно да се нешто непредвиђено десило. У том случају се све гаси, прекида, док се у потпуности не разјасни новонастала ситуација. Уколико се на такав начин сасвим прекине веза, агент је обавезан да се повуче у илегалу и стрпљиво чека. Централа је везу обнављала на начин како је процењивала да је најбоље.

Речи су му одјекивале у свести, покретале нападне мисли, успављивале срце. Чинило му се да није куцало док је слушао.

„То се увек лоше завршавало, таква су искуства из праксе”, помишљао је Василије. Повремено је замишљао и непредвидиве, неограничене и застрашујуће ситуације.

– Обуздај машту, посвети се само реалном стању и конкретним ситуацијама. Страхови се јављају када се непрестано размишља о проблемима, можда се они тада и некако покрену

– *Едвардове* речи су му у почетку изгледале безначајно. Смиривале су и развијале хладну страст.

Небо је у даљини постајало сребрностосиво. Нико то није примећивао. Василије је одлично памтио. То му је остало одмалена. У једном даху је могао да понови све што је прочитао или чуо. Учитељи су му се дивили и предвиђали светлу будућност.

„Мистична обдареност”, слушао их је тада. Усадили су му младалачку радост која га и сада није напуштала.

„Успећеш у животу уколико се бавиш неким послом који је повезан са памћењем”, упорно су понављали.

„Изабрао сам, боље нисам могао”, мислио је Василије. Никада није заборавио устајали мирис старих школских учионица. Сада је скамењено гледао испред себе, верујући да посматра величанствену празнину. Прекинуо га је разговетни *Едвардов* глас.

– Редован састанак биће за седам дана, на десетој клупи одавде, према ушћу Саве у Дунав. Резервни положај је за дванаест сати од тада, у цркви Светог Марка. Трећи је за двадесет четири часа на Железничкој станици, седма клупа од главног улаза.

Василије је све морао да запамти, што му није падало тешко. Повремено је јасније и отвореније гледао у човека поред себе. Није му се допадало што је *Едвард* марамом увек покривао лице. Виделе су се само очи, слично разбојницима који су пљачкали поштене грађане. Ништа није препуштао случају, нити објашњавао. Василије је размишљао о томе да ли је тај човек Британац који је добро говорио српски или Србин који је дуго живео у Лондону? Знао је да од *Едварда* то никада неће дознати. Свиђало му се што је увек био тачан и страшно мрзео кашњења.

„Непоштовање свог и туђег времена”, говорио је љутито када се случајно дешавало да Василије закасни. Показивао му је ручни сат марке *Doxa* на који је био изузетно поносан. Куцкао је прстом по стаклу, што је требало да представља опомену.

Сваки састанак је почињао без околишања као да су се растали пре неколико минута.

– Не заборави одговорност пред сопственом савешћу.

Василије се напрезао да чује. Бојао се да не пропусти нешто важно од новог задатка. *Егвард* се закашљао, марама је задрхтала, само што није спала са лица. Више је прочистио грло да би наставио у истом тону. Тело му је изгледало крупно, здепасто, чак и снажно, али помало погурено.

– Ниш нам је важна стратешка тачка, а извештаје које добијам не задовољавају наше потребе. Због тога је одлучено да идеш и отвориш филијалу једног нашег предузећа. Даћемо ти важне људе са којима ћеш успоставити везу. Биће то особе само за послове које мораш обавити. Најважнијег нашег агента нећеш видети. Још увек не знамо ни да ли ће он знати за тебе. Лако ћеш добити инструкције за састанак са њим, уколико то буде потребно. Посебно је важно да прикупиш податке о нашој организацији. Верујемо да ћеш доста сазнати и о нашем главном човеку, а да нећеш ни бити свестан о коме се ради. За сада му беспрекорно верујемо. Подразумева се да се то односи на ситуације у којима би сам дознао. Мораш све пажљиво да пратиш, нарочито да ли ће нешто случајно да процури, изађе неочекивано. Не смеш да постављаш питања, нити истражујеш. Уколико било шта сазнаш, значи да наш главни агент није потпуно дискретан. Све ћеш смирено проучавати, сваки податак који добијеш. Тако ћеш радити и за све остале наше важне људе. Они то не смеју никако да сазнају. Занима нас и какви су као особе, да ли пороци владају њима, постоје скривене мане, заблуде, разочарања? Какву душу и срце крију? Важан нам је и њихов углед у друштву, као и перспектива за даљи рад. Проценићеш колико су опрезни и да ли попушта њихова енергија, пошто су на опасном терену. Тај главни за кога званично од нас нећеш ништа

сазнати је можда најбитнији део једне шире акције која се планира у Југославији. Дража Михајловић није баш по укусу неких наших војних команданата и политичких вођа, али то још увек није важно. Држи се само овога што ти говорим. Задаци су ти написани на папиру. Проучи, запамти и уништи. Правила су да обавештаваш о свим редовним састанцима. Користи слабости људског карактера, немој да их исправљаш – *Едвард* му је у руке гурнуо савијен лист папира. Василије је искоса, отворено погледао у тог човека. Дуго је безизражајно зурио у њега. Обузимала га је горка веселост. Неусиљеним покретима прихватио је папир.

– Не заборави, свет је пун зла – није одустајао *Едвард*. Изгледао је као опседнут, укочен, главе увучене у рамена. Правио је кратке паузе између поука и давања задатака.

– Најважније је изучити могућности за диверзије на железничким правцима Ниш – Софија и Ниш – Солун. То је за Немце најбитнија комуникација због важног фронта у Африци. Покрет отпора у Нишу и околини има извежбане људе који су способни да изведу акцију искакања возова из шина, али и монтирања паклених машина које експлодирају далеко од места где су постављене. У Африци се решава рат и то у пустињама у којима тренутно влада генерал Ромел. Посебну пажњу мораш обратити и на немачки главни електронски центар са високом антеном на планини Селичевици близу Ниша. Са врха те планине добро се види долина Јужне Мораве. Даље према југу, долином Вардара, Егејским морем до Африке и Ромела нема препрека за радио-таласе. Чудна је то планина. Није посебно висока, око хиљаду метара, али се надноси над градом као да га заклања, штити и грли. Немци одатле емитују *Лили Марлен* и осталу њихову одвратну музику – говорио је док је у устима превртао гранчицу.

„Стари трик за промену гласа”, помислио је Василије. Ничим није показивао да је то приметио. *Едвардов* глас је само на моменте био разборит као да се гушио од тешког ваздуха.

„Волео је да оставља утисак вечито незадовољног човека или је то стварно био?”, питао се Василије.

– Треба нам и процена главних људи монархистичког покрета на терену. Са друге стране папира имаш њихова имена – нагло је застао као да је тражио праве речи. – Главни противник су *Гестайо* и *Абвер*, а један од најважнијих терена за сукоб је привреда – наставио је после кратке паузе. – Важни су нам аеродроми код Лесковца и Ниша и привреда та два града. О томе мораш реално да извештаваш, нема измишљања и преувеличавања. Задовољни смо твојим радом. Буди опрезан, Ниш је место где раде многе обавештајне службе. Тамо је као у кошници. Немци суверено владају преко *Гестайоа*. То је само за наивни свет, прави владар ситуације је *Абвер*. Официри *Абвера* редовно путују авионом од Београда до Ниша, одседају у хотелу *Оријент* или вили *Ристић* у Нишкој Бањи, а хране се у кафани *Србија*. Од аутомобила воле да возе *Олимпију*. Најбољу мрежу агената имају у Љотићевом *Збору* који је у Нишу изузетно јак. Шеф *Абвера*, генерал Вилхелм Канарис састао се са Костом Миловановићем Пећанцем 1940. године у Софији. Тада су Немци водили преговоре о уласку Бугарске у Тројни пакт. Канарис је и заврбовао Пећанца. Можда нам је и пресудан сваки податак о расколу и неслагању *Гестайоа* и *Абвера*. То ћеш јављати одмах, без одуговлачења и баш онако како си добио, сирово. Нека је и од неважних особа. Са тобом иду исти људи, Хана и Петар, шифранти. Хана је званично и твоја секретарица, а Петар ће доћи касније, уколико буде потребно. Имаћеш заштиту немачке жандармерије. Тамо имамо поверљивог човека коме ћеш се одмах јавити. Остављај утисак да зазиреш од Немаца и да те

стално прате и проучавају сваки твој корак. Провераваће те сви и зато ништа не пиши, само ћути и ради. Алкохол и жене никако не долазе у обзир. Запамти да Немци паметно користе Љотића, Недића и Пећанца. Посебно Љотића. Он се досетио и предложио да Пећанчеве четнике искористе против комуниста. То је у почетку имало ефекта, сада више нема. Љотић је формирао свој *Српски добровољачки корпус*. Знамо да Совјети раде преко комуниста. Прилично су растројени у Нишу. Шеф Специјалне полиције, Мирко Живановић, више пута им је растурао целокупну организацију, хапсио их и предавао Немцима. Прикупићеш податке и о Живановићу. О њему имамо чудне, прилично опречне информације. Као шеф Специјалне полиције ради за *Гестџапо*, али их не воли јер је српски националиста. Нека важна сазнања шаље и Равногорском покрету, па то долази и до наших људи. Љотићевац је у души, не знамо да ли је и нациста по убеђењу. Сликара је и то га чини затворенијим у полицијским пословима који му не дозвољавају да ослободи уметнички дух. Маестрално ради, комунисте мрзи и просто их растура. Љотић и Недић га зову *Тврђавом антикомунизма у Нишу*. Ми делујемо преко Равногорског покрета. Битан наш човек је *Гордон*, то му је посебно, тајно име. Упознаћеш га, води Британски обавештајни центар у Нишу. Део је шире резидентуре, поседује радио станицу *RB 80* – изговорио је и на тренутак заћутао као да се уморио.

„Превише захтева и очекивања”, помислио је Василије, напетих нерава. Чинило му се да се спустила црна магла.

– *Гордону* ћеш се прво јавити – додао је *Едвард*, тргнувши се слично човеку који је нешто заборавио, па се досетио. Једном руком је намештао маску на лицу, а другом несвесно почео да пипа по џеповима као да нешто тражи. То је само било добијање на времену. Василије је осетио да је *Едвард* нешто важно прећу-

тао. Ваздух је узимао на најважнијим местима разговора и то му је била слаба тачка. Тако нешто су потврђивале дуже паузе.

„Никада не потцењујте ћутање, посебно речита ћутања”, сетио се важног правила са тајних курсева *Интелиџенс сервиса*. Врло пажљиво и неупадљиво, изучавао је *Едварда*. Покушавао је да пробије ледени зид штитова које је овај свесно постављао. Једна од пукотина била је и ова: када је нешто битно намеравао да саопшти, а да то изгледа обично, нагло је правио паузе и неприродно прелазио на другу тему. Василије је то добро запамтио и помислио да је баш ту кључ његовог боравка у Нишу. У тој прећутаној истини.

„Због чега је *Едвард* заћутао при помену имена *Гордон*? Случајно или не?”, вртело се по његовој глави. Сада није било времена за праве одговоре. *Едвард* је наставио много сигурније, потпуно хладним гласом.

– У Нишу су и Бугари због својих интереса и њих мораш да се чуваш. Тренутно су са Немцима, али се никада не зна када ће променити страну. Не заборави нашег дипломату Харолда Николсона који је за Бугарску и њен народ имао само осећање презира. Радио је у британској амбасади у Истанбулу и говорио да су бугарска историја, традиција и њихове обавезе требало да их вежу за Русију и Антанту. Били су издајници 1913. године, а у Великом рату су поновили тај перфидни чин. Надахнути материјалним мотивима стицања, удружили су се са Немачком и продужили рат за две године – монотони *Едвардов* глас дуго је остајао у памћењу. Шеф је неспретно гурао руку испод маске на лицу. Василије је знао да је мењао гранчицу.

– На папиру имаш још један задатак, о томе озбиљно размишљамо. Тешко је изводљиво, зависи од многих околности, али није немогуће. Проценићеш то када будеш на терену и јавићеш нам.

Василије је приметио одрпаног војника са шајкачом који је просио. Недалеко одатле видео је и жену са дететом у шетњи. Обилазили су на пристојној удаљености, увек присутни када је одржавао састанке са *Егвардом*. Знао је да су то његови људи за контролу околине.

„Сигурно постоји још неко, али је тренутно невидљив”, помислио је Василије. После неколико тренутака привида задовољне тишине, поново се јавио *Егвард*.

– Ово ти преносим лично, није од надлежних, већ да би био информисан. Мустафа Голубић је до лета 1940. године организовао Обавештајни центар *Четвртој одељења Црвене Армије* у Загребу са потцентрима у Нишу и Лесковцу. То је најважнија служба Совјетског Савеза, сурова и безобзирна. Ако те открију, од те групе у Нишу можеш имати озбиљних проблема.

Његов неумољиви глас је ишао до дубоког презира. Василије је знао да шеф из дна душе мрзи Совјетски Савез и бољшевице. Када је о томе говорио изгледало је да се ликујућа горчина ослобађала из помраченог духа.

– Проклети немачки банкар Варбург је одобрио Лењину помоћ у новцу. То ђубре никада не би дошло на власт. Варбургов брат је оснивач система америчких федералних резерви. Уз помоћ америчких банкара – Куна, Лоеба и Шифа субвенционисали су руске револуционаре. Троцки је добијао новац од британске Лабуристичке партије, а Стаљинов саветник за колективизацију био је Камбел. Добићемо још већег непријатеља после овог рата у СССР-у. Та држава постаје западни клијент. Форд је створио прву совјетску аутомобилску фабрику, а сада амерички војни материјал стално стиже у СССР. Глупи Американци мисле да ће тако успети да савладају Хитлера – гунђао је на Василијево велико изненађење. Није очекивао изливе осећања. Веровао је да је покушавао да му сачува ум од зарђа-